

DENKBEELDEN DER INLANDERS VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL OMTRENT HET ONTSTAAN VAN ZIEKTE

DOOR

J. P. KLEIWEG DE ZWAAN.

Ziekten worden, gelijk bekend, door de Inlanders vooral toegeschreven aan de funeste inwerking van een of anderen boozen geest. Die daemonen zouden, gelijk ook andere bovennatuurlijke machten, op verschillende wijzen de menschen ziek kunnen maken. Soms wordt de ongemerkte aanraking door een boozen geest daartoe reeds voldoende geacht. Ofwel de geest werpt de menschen, weer zonder dat zij het bemerken, met zand, steentjes, asch, houtspaanders, spijsrechten, vruchten en dergelijke ingrediënten, waarvan ook al weer ziekte het gevolg kan zijn. Ook zouden er booze geesten zijn, die de ziekten, materieel gedacht, op de menschen werpen. Sommige geesten worden in staat geacht in het organisme van den mensch binnen te dringen en daarin veranderingen teweeg te brengen, die ziekte tengevolge hebben. Zij kunnen b.v. tegen de lichaamsorganen stooten, zij kunnen die organen opeten, zij kunnen bloed uitzuigen enz. Vaak ook wordt ziekte toegeschreven aan het feit, dat een daemon iemand's ziel heeft weggeroofd. De geest kan met die ziel allerlei streken uithalen, hetgeen zich dan openbaart door het vreemd gedrag en de eigenaardige handelingen van den patiënt.

In het ergste geval zal de geest de ontroofde ziel opeten: dan kan de lijder niet meer van zijne ziekte herstellen.

Weer andere geesten zijn in staat hun ingewanden om den mensch te wikkelen en hem te beknellen, hetgeen ook al weer ziekte doet ontstaan.

Er zouden ook daemonen zijn, die ziektekiemen in het water werpen; drinkt nu iemand van dit water, dan zal hij ziek worden en komen te sterven. Sommige booze geesten zwaaien met hun lange armen in het rond en veroorzaken daardoor windvlagen. Wordt iemand door zoo'n windvlaag getroffen, dan zal hij kouvatten en ziek worden. Er zijn ook daemonen, die er behagen in scheppen de menschen te doen schrikken en daardoor ziek te maken, of die

schadelijke dampen doen ontstaan, welke in het lichaam van den mensch binnendringen, of zêlf in de gedaante van zulk een damp in het organisme van den mensch weten te dringen, waarvan eveneens ziekte het gevolg zal zijn.

Merkwaardig is het zeker, dat aan zulke opvattingen en denkbeelden ten deele althans juiste en goede ervaringen ten grondslag liggen. Immers het is bekend, dat men bv. door het drinken van ondeugdelijk water, door hevig schrikken en door kouvatten ziek kan worden. Deze juiste ervaringen worden echter door den Inlander verkeerd geïnterpreteerd en, gelijk zoo vaak, met hun geestengeloof in verband gebracht.

Ook meent men wel, dat de ziekte niet door een boozen geest wordt veroorzaakt, maar de ziekte is zêlf een booze geest. Een regent van Celebes zou in het bezit zijn geweest van een kist, waarin naar men beweerde verschillende ziekten, zijnde geesten, zooals pokken, cholera e. a. huisden. Zoo meenen ook de Orang Laut van Johore, dat de pokkenziekte een geest is, terwijl ook bepaalde stammen van Borneo epidemieën wel als geesten opvatten.

In sommige gevallen zouden Godheden aan booze geesten opdragen de menschen ziek te maken, terwijl er, volgens de meening der Inlanders ook over bovennatuurlijke krachten beschikkende menschen zijn, die macht hebben over de geesten en deze kunnen dwingen bepaalde personen ziek te maken. In den regel echter treden de daemonen zelfstandig op, zonder bevel en opdracht dus van de Godheid of van een of ander persoon. —

Van de Tenimbareezen vond ik vermeld, dat zij ziekten toeschrijven aan het feit, dat een booze geest pijlen afschiet op de menschen; de door deze pijlen getroffen individuen worden ziek. Hier vindt men dus eene opvatting, die ook in Europa en op het vasteland van Azië heeft bestaan.

In het oude Germaansche volksgeloof toch bestond de voorstelling van het optreden van ongelukswezens, over bovennatuurlijke kracht beschikkende wezens, die de menschen met hunne onzichtbare pijlen beschieten en daardoor ziek maken. Vooral de heksen zouden zich aan zulke practijken schuldig maken.

In de Indo-Germaansche godenwereld is deze kwade macht onder de Goden opgenomen.

Bij de Grieken was het Apollo, die mensch en vee met zijn pijlen trof en daardoor de pestziekte veroorzaakte:

„t Hart vol gramschap daalt Apollo omlaag van de kruin des
Olympos,
Over de schouders de boog en de sluitende koker met pijlen.
Klinkend ramlen de pijlen den God om de schouders, terwijl hij

Voortspoedt, vlammend van toorn; als de nacht zoo was zijn
 verschijning.
 Daarop ver van de vloot stand houdend, zond hij zijn boogshot.
 Vreeslijk luidde het geklank, dat de zilveren boog van zich uitgaf.
 Eerst muilezels velde hij neer, en de glanzige honden,
 Daarna tegen de mannen de schriklijke schoten verzendend,
 Trof hij, en rustloos gloeiden de brandende mijten der dooden."

Aldus luidt de vertaling bij Vosmaer.

Men zou zich ook hier de reeds zoo vaak gestelde vraag kunnen voorleggen, hebben de Inlanders, in casu de Tenimbareezen, deze denkbeelden overgenomen van de bewoners der Westelijke gebieden, of is het omgekeerde het geval geweest, ofwel, is er een gemeenschappelijk centrum geweest, van waaruit die ideeën zowel Oostelijk als Westelijk zich hebben voortgeplant, of moeten die overeenkomstige opvattingen aan de gelijksoortige denkwijze dier volken worden toegeschreven.

Interessant is verder, dat de Atjehers overtuigd zijn, dat booze geesten de menschen ziek kunnen maken, niet door ze te treffen met hunne pijlen, maar doordat zijn hunne onzichtbare speren op de menschen werpen. Dezelfde opvatting is door Adriani en Kruyt geconstateerd bij bepaalde Toradja-stammen van Midden-Celebes en komt ook voor bij enkele Dajak-stammen in Borneo; drie volken dus, die op zeer verren afstand van elkaar leven en die niet of nauwelijks met elkaar in relatie staan, of hebben gestaan. Hierbij dient verder te worden opgemerkt, dat die Atjehers, Dajaks en Toradja's geen gebruik schijnen te maken, of althans niet meer maken van pijl en boog. Het zou dus kunnen zijn, dat in dit volksgeloof dier stammen omtrent ziekte de pijlen der Indo-Germaansche volken vervangen zijn door speren, in een tijd, toen het gebruik van pijl en boog verloren is gegaan.

De Atjehers bezitten volgens Kree mer werplansen en stootlansen. Ook in den Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden vond ik door Fischer voor de Atjehers geen pijl en boog als wapenen vermeld.

Kruyt maakt bij de Toradja's gewag van een verhaal, waarin sprake is van het schieten met pijl en boog, bij gelegenheid van het belegeren van een dorp. Dit zou de eenige overlevering zijn, die wijst op het in vroeger tijd gebruik maken van pijl en boog. Verder weten de tegenwoordige Toradja's daarvan niets meer. Zelfs als kinderspel zijn pijl en boog niet meer bewaard gebleven. Dat men echter in vroeger tijd deze voorwerpen moet hebben gekend, zou kunnen blijken uit de z.g.n. *pana* of boog, die nog te vinden is in iedere smederij. Dit is een tot boog gebogen stuk bamboe met een

rotan als koord. In het midden van den boog is een pijl van bamboe bevestigd, op welks punt de kop van een kip is gestoken. Aan het koord van den boog hangen, uit wit, zacht hout gesneden hak-messen, zwaarden, bijlen en lanspunten.

Het volk in Midden-Celebes, waaraan Kruyt den naam heeft gegeven van het kladi-volk, zou in vroeger tijd pijl en boog hebben gekend. Dat überhaupt in Celebes pijl en boog in gebruik zijn geweest, kan ook blijken uit de vondst van Sarasin in de z.g.n. Toala-grotten van Lamontjong in Zuid-Celebes, alwaar een groot aantal pijlpunten, meêrendeels van kwartsiet vervaardigd, werden te voorschijn gebracht. Slechts een tweetal dier pijlpunten was van vuursteen vervaardigd. Thans zijn echter ook in deze streek van Celebes pijl en boog niet meer in zwang. Volgens Sarasin worden nu alleen nog maar in het landschap Tobungku, aan de Oostkust van het eiland, deze wapenen gebruikt. Daar Sarasin echter, aan deze Toala van Lamontjong verwante bevolkingselementen ook in Midden-Celebes, bij de Toradja's heeft aangetroffen, kan men uit de vondsten van Sarasin wel afleiden, dat ook die Toradja's in vroeger tijd pijl en boog hebben gehanteerd.

In den reeds genoemden Catalogus van 's Rijks Ethnographisch Museum, deel II, bewerkt door Juynboll, vond ik in een noot opgemerkt, dat het nog geen uitgemaakte zaak is, of ooit in Borneo van pijl en boog als volkswapen gebruik is gemaakt. Waar in de literatuur beweerd wordt, dat bogen en pijlen in Borneo voorkomen, zou zulks òf op een dwaling berusten, òf men zou daar te doen hebben met geïmporteerde objekten. Niet onmogelijk echter is het, dat ook in Borneo in vroeger tijd pijl en boog wel degelijk in gebruik zijn geweest.

In zijn proefschrift „De Geneeskunde der Kenja-Dajak in Centraal-Borneo, in verband met hunnen Godsdienst” zegt Elshout, dat het vroeger bij de Kenja meermalen moet voorgekomen zijn, dat het hoofd van den stam heimelijk eenige mannen uitzond, met de opdracht de vrouw, die door omgang met verscheidene mannen zwanger was geworden en een kind had ter wereld gebracht, te *bepijlen* (ngelepoet).

Het is zeer goed denkbaar, dat in vroeger tijd ook de Atjehers, Dajaks en Toradja's, evenals nu nog de Tenimbareezen, geloofd hebben, dat booze geesten door het schieten van pijlen de menschen ziek kunnen maken en dat eerst in later tijd, toen pijl en boog in onbruik waren geraakt, de opvatting is ontstaan, dat de daemonen ziekte veroorzaken door het ongemerkt verwonden met speren.

Trouwens het treffen als zoodanig, het raken van den mensch met pijl of speer zou volstrekt niet noodig zijn om hem eene ziekte te bezorgen; het zou al voldoende kunnen zijn, dat de pijl of de

speer geschoten of geworpen wordt in *de richting* van den persoon, dus zonder dat deze wordt geraakt. Zoo bestaat bij de Arunta's in Australië eene tooverhandeling van den magiër daarin, dat hij een houten speer in aanraking brengt met bepaalde steentjes, welke volgens de meening dezer primitieve menschen zijn ontstaan uit de builen en puisten, waaraan in vroeger tijd een der voorouders had geleden. De toovenaar werpt nu deze speer in de richting van zijn vijand, zonder dat hij hem echter behoeft te treffen. Het gevolg dezer handeling zal zijn, dat deze persoon ziek wordt en aan dezelfde puistziekte succombeert, waaraan eertijds de voorouder had geleden.
